

ŞİİR MEKÂNI OLARAK OTOMOBİL

Can ACER

Otomobil, çağımızda kent mekânını inşa eden unsurların başında gelir. Cadde ölçüleri, binaların birbirine mesafesi, geniş otoyollar, trafiğin akışını engelleyecek pürüzlerin ortadan kalkması için yasal ve toplumsal düzenlemeler, binlerce otomobilin sığabileceği otoparklar, benzin istasyonları, servisler, hurdalıklar... Otomobil ve onun ihtiyaç duyduğu bütün bu donanımlar otomobil için kurgulanmış ve yayaların mahkûm olduğu otomobilin dış mekânını biçimlendirir. Bununla birlikte otomobil; sürücüsüne onu bu dış mekândan ayıracak, dilediği zaman kentin karmaşık manzarasından uzaklaştıracak kendi iç mekânını sunmaktadır:

*teypte müzik, motorun alçak homurtusu,
içerisi loş, rahat, ılık;
genç bir adamın geride bıraktığı kilometreler...
ve şimdi hiçbir şey, hiçbir şey artık,
karanlık yolda uzaklaşan iki ışıktan başka.*

(“Gece Geçilen Şehirler”, Şavkar Altınel)

Bu yazının konusunu otomobilin iç mekânının şiirin de mekânına dönüştüğü örnekler oluşturuyor. Şiir öznesinin otomobilin içinden bize seslendiği metinleri incelemeye geçmeden önce otomobil kullanıcısının şairleşmesinin imkanlarını sorgulamak ve otomobille ilişkisini otomobilin dışından kuran birkaç şiire değinmek istiyorum.

Kuşkusuz şiir bir bilinçlilik hâlidir. Modern kentin karmaşık trafik yapısı da otomobil kullanıcısını -önüne bir yaya veya bir bisikletli çıkma ihtimali, diğer araçların tehdidi, kurallara uyma zorunluluğu gibi sebeplerden ötürü- bir öz denetime ve ihtiyatlılığa zorlar. Şiirin bizden beklediği bilinçle otomobilin dayattığı mekanik bilinç çelişmektedir. İnsanı psikolojik hiçbir

alana temas etmeden yalnızca eylemler üzerinde bir öz denetime zorlayan otomobilin özgürlüğün simgesi olarak kabul edilmesi ise bir başka çelişkidir. Kullanıcının şaire dönüşmesi ancak bu çelişkilerin görmezden gelinerek, özgürlüğün simgesi olarak düşünülmüş otomobille şiirin birlikte düşünülmesiyle mümkün olmaktadır.

Otomobil sürücüsüyle gerçek dünya arasında bir filtre görevi görür. Sürücüyle yaya arasındaki hiyerarşi, sürücüyü halktan koparır. Sürücü seslerden, kokulardan, dokunma hissinden ve tabiatın yalıtıldığı için somuta temas edemez. Bu sebeplerden dolayı otomobil güçlü bir soyutlama aracıdır ve halktan, tabiatın, duylardan kopmuş bir şiir ne kadar şiirse otomobil kullanıcısı da ancak o kadar şair olabilir.

M. Kayahan Özgül, Trabzon'da iken otomobille karşılaşmış çok etkilenen İbrahim Alaeddin Gövsa'nın 1910'da yayımladığı "Otomobil Geçerken" şiirini aktarıyor ve ilk otomobil şiirinin Gövsa'ya mı ait olduğunu soruyor.

*Geçende bahçede olmuştu bağıteten peyda
Bizim lisanda henüz ismi olmayan araba
Ki bir nazar bile yetmezdi seyr-i sür'atine
Göründü hande-i hayret bütün dudaklarda
Koşardı pîşine herkes görüp sokaklarda
Kıyam eder gibi Garb'ın deha-yı san'atine*

Gövsâ'nın bu şiirini otomobil ve edebiyatı ilk kez bir araya getirdiği söylenen Marcel Proust'un şoförünü bir hız rahibesine benzettiği Otomobil Yolculuğundan İzler isimli yazısındaki şu satırlarla karşılıklı okumak istiyorum.

"Otomobile döndüğümde, meraka kapılarak oraya toplanmış bir grup çocuk gördüm; bukleleri o doğüstü ışıktaki kıpraşarak başlarını fara eğmiş, adeta katedralden bir ışıkla yansımışçasına, meleksi bir İsa'nın Doğumu tablosu oluşturmuşlardı."

Otomobilin erotik imgelerle sunulmasına her gün reklamlarda defalarca maruz kalırız. Otomobil üzerinde kurulan denetim, karşı cinse hâkim olmanın ve onun üzerinde iktidar kurmanın seksüel bir simgesine dönüşür. Bunun yanında otomobil reklamları yalnızca cinsellik, zevk ve özgürlük üzerine kurulmaz. Aracın kutsallaştırılması da tüketime zemin hazırlamak için kullanılır. Buna örnek olarak, Katolik Kilisesi lideri Papa Francesco'ya yakın zamanda armağan edilen Vatikan bayrağının renklerinde özel üretilmiş Lamborghini'yi gösterebiliriz. Papa otomobili yapılan törende kutsayıp imzalamasına rağmen kullanılmayacakmış. Papa'nın imzalı Lamborghinisi,

Sotheby's müzayede evi tarafından açık artırmaya sunulacakmış. Açık artırmadan elde edilen gelir ise Papa'nın şahsen seçtiği hayır kurumlarına bağışlanacakmış. Bu hayır kurumlarından biri, Irak'taki Hristiyanların tarihi merkezlerinden olan Ninova Ovası'nda yeniden inşa çalışmaları yapan "Aiuto alla Chiesa che Soffre" (Acı Çeken Kiliseye Yardım) vakfı imiş. Sanıyorum yarı çıplak bir kadını otomobilin kaportasına oturtan hiçbir reklam o kaportaya papanın imzasını attırmak kadar etkili olamaz. Gövsâ'nın ve Proust'un metinlerinde de otomobilin kutsallaştırıldığını görüyoruz. Her iki metinde de merakla otomobile yönelen insanlar var. Proust'un yazısında otomobilin farından çıkan katedralden yansıdığına doğüstü ışıklar, çocukları bir İsa'ya çeviriyor. Gövsâ'nın mısralarında ise Batılı dehanın bir simgesi olan otomobil karşısında insanlar kıyam ediyor. Proust'un başlarını fara eğmiş çocuklarının da secde ettiğini düşünebiliriz. Batı'nın ve Doğu'nun otomobilin mevzu olduğu bu ilk dönem eserlerinde onu kutsal addettiklerini, otomobile karşılaşan insanı birbirini tamamlayan bir ibadet eylemi içinde tasavvur ettiklerini söyleyebiliriz. Osman Konuk'un "her neydiyse şüphe yoktu inanmamıza / el kameralarına, merhamete, reno toros'a / nerdeyse iman edecektik üretimden kalkmasa" mısralarını da bu kutsallaştırmanın altını çizen mısralar olarak okuyabiliriz.

Batı şiirinde hızdan, enerjiden ve makineden yola çıkarak yeni bir estetik ve değerler sistemi kurmayı amaçlayan, mekanik çağın ve giderek mekanikleşen hayatın bir simgesi hâline gelen atılımı ise fütüristler yapmıştır. Marinetti fütürist manifestoda kurşunlar üzerinde koşarcasına kükreyen bir otomobili Samothrake Nike'si heykelinden daha güzel bulur ve ideal çubuğu yeryüzünü aşan, yörüngesinin devrine kendiliğinden atılveren direksiyonun başındaki insanı över. Güzellik ancak çatışmadadır, saldırganlık yoksa başyapıt yoktur. Bu saldırıyı modern teçhizatı kullanarak gerçekleştirecek olan, övülen yeni insandır. Fütürist manifestoda otomobilin boruları harlamaya hazır yılanları andırır. Proust'un aksine fütüristler otomobilin varlığındaki şiddeti fark etmişlerdir. Yine Özgül'ün aktardığı Dr. Ziya Ahmed Kaya'nın 1928'de yayımlanan *Yollar Ve İzler* kitabındaki "Şoför" başlıklı şiirin şu mısralarında da bu bilinci buluruz.

*Ağaçlar kaçıyorlar geriye katar katar
Bu azgın makinenin delice savletinden;
Gizlenmiş mesafeler sür'atin dehşetinden.*

*Cür'et dolu şoförün kızarmış gözlerinde
Külhani bir eda var sert, kısa sözlerinde...
Ölümlle yanyanayız bu ecel beşiğinde!*

Otomobile binenin bir ölüm ve cinayet fikrini de taşıması gerektiğinin farkında olan bu şiirde şair şoförü tasvir etse de, “ölümlle yanyanayız bu ecel beşiğinde” mısraından şoförü otomobilin içinden gözlemlediğini anlayabiliriz. Sallanan otomobil beşiğe benzetilir, ecel beşiğine. Bu şiirin Türk edebiyatında şairi otomobilin içinde gördüğümüz ilk örnek olması muhtemeldir.

İlerleyen dönemlerde otomobildeki şiddeti ve saldırganlığı şiirine taşıyan başka şairlere de rastlarız. Cemal Süreya “Vakit Var Daha” şiirinde

*Hafif kanlı Chevrolet'ler, hırslı Pontiac'lar, kıranta Buick'ler
Gürültüyle akıp gidiyor General Motors'un enikleri
Ve ağır kıçlı, geniş çeneli, soluklu arabaları Ford'un
Ve ağaçlar görüyor, gözlüklü, iri kıyım Chyrsler ailesini*

demektedir. Hafif kanlı, geniş çeneli, iri kıyım, ağır kıçlı gibi sıfatlar bize bu şiddeti çağrıştırmaktadır.

Otomobili dışardan seyreden şiirlerde otomobilin cismani şiddetinden ve sebep olduğu sınıfsal ayrımlardan bahsedilir. Orhan Veli Bedava şiirinde “otomobillerin dışı / sinemaların kapısı / camekanlar bedava” demektedir.

Behçet Necatigil “Kavşak” şiirinde ise dışardan seyrederek şoför koltuğundaki birinin sorgulamalarından bahseder.

*Ben, ben, ben—
Takmış aklına anlatır anlatır
Yol tıkalı, çevrili farları
Biraz yanlasa ya da dursa, unutsa
Rahatlayacaktır.*

*Görülmez baştan geçmemişse ön
Gelmiyorsa söylenenlerin ardı
Çatışma, nereye kaçmalı—
Şimdi bu benzetmeler
Kime, neyi anımsatır?*

Şiirde ben, ben, ben vurgusundan dolayı otomobil kullanıcısının şair mi yoksa başka biri mi olduğu muğlak kalmaktadır. Üçüncü tekil şahısla anlatım ve çevrili farlar ifadesi ise şairin bir gözlemci olduğunu bize düşündürülebilir. Her halükarda şoför, psikolojik bir yoğunluk içindedir. Ve otomo-

biliyle özdeşleştiği görülür. Söyleyenlerin ardı gelmediği gibi trafik de devam etmemektedir, yol tıkalıdır. Bu tıkanıklıkta biraz yanlasa, dursa, unutsa rahatlayacaktır. Trafik dolayısıyla otomobilin kaçacağı yer yoktur, şiirin öznesi de aynı durumdadır: “Çatışma, nereye kaçmalı.”

Bu otomobille özdeşleşme hâlini Yücel Kayıran'ın yakın zamanda çıkan *Efsusâ Yolculuk* kitabında da görüyoruz.

Her çağ kendi deviniminden dolayı yargılı

...

Geçemiyordum bir fırsattan diğerine

Devinim durmuş, bir muştı yok

Dağın yüksekliğinde bir nefes bulurum kendime

Kontak kapalı değil, farları yanıyor arabanın

Rölantide çalışıyor motor.. hayali yok artık aramanın

Varacağı yere vardı, yazgısı yazılı artık içimdeki oğlanın

Bu mısralarda otomobil, çağ, şair ve içindeki oğlanın aynı devinimsizlik içinde olduğunu görüyoruz. Eylem artık anlamını yitirmiştir. Yazılı, değiştirilemez bir yazgı varsa eylemin bir anlamı olamaz, otomobil de bu anlamı tamamlamak için rölantidedir.

Otomobilin içi bireyin kendiyile baş başa kaldığı, kendine eğildiği rahim benzeri bir ortam da sunmaktadır. Dar ve yalıtılmış bir mekânda bireyin düşüncesinin eksenini kendisi oluşturacaktır. Yücel Kayıran kitabın hemen başında “önümüz sıra ilerleyen, farların el feneri gibi aydınlattığı yol / karanlığın içinde ilerleyen tek araba / gittiğimiz yönden gelen dere” mısralarıyla sinematografik bir giriş yaptıktan sonra, yolculuğun devamında bir söğüt ağacı görür.

Fakat yoktur söğüt ağacında elifin sesi

Söğüt ağacı an'nan'nemi hatırlatır bana

Tülbentli yüzünü annannemin

Hatırlarım, pamuk sesi terk etmedi bunca yıl

Arzudan arınmış sesi

Yolda görülen her şey şairin kendi yaşantısını anması için bir sebeptir. Söğüt ağacı anneannesini hatırlatır. Otomobil onu çocukluğuna taşır, biraz da çocuksulaştırır. An'nan'ne seslenişi, bir çocuğun seslenişidir. Anneannesinin arzudan arınmış sesi de, arzudan arınmış çocukluğun sesidir. Kayıran şiirin devamında “sabah gibi varabilirim kendime vardığım yolun başlan-

gıcına” diyor. Otomobil yolculuğu, şairi kendisine ulaştıracak bir yolculuğa dönüşmüştür.

Otomobilin şairi çocukluğa taşıdığı bir şiir de Ahmet Güntan’ın “Beyaz Peugeot” şiiridir.

*Bakıp on altı yaşından ağlayan çocuk
Peugeot çalışmıyor biraz ittirir misin
Eğer çalışsaydı uzun bir yolculuk isterdin
Beyaz Peugeot’yu kullanan arkadaşına de ki:
Çok gaz verme vitesi ikile beni unutma
Herkesin herkesle sevgili olduğu bir toplumu özleyen
Ve bütün gün güneşin altında radyo dinleyen
bu çocuğu unutma*

Şiirde Peugeot’un içinde buluruz şairi. Bütün gün güneşin altında radyo dinleyen çocuğun arkadaşıdır. Radyo dinleyen çocuğun da Ahmet Güntan olduğunu şiirin ilerleyen bölümlerinde anlarız. Şiirden bize çocukluğun yitirilmiş ülkesi ve herkesin herkesle sevgili olduğu bir topluma Beyaz Peugeot ile varılabilir mi sorusu kalır.

Ahmet Murat’ın “İlk Oruç” şiirinde bir ramazan günü iftar için evine dönen bir babayı buluruz.

*Ekmek sıcak, Allah güzel, sen iyi
Bu hızla aksın e-beş trafiği
Eve erken gelen babanın yuva yapar yüzüne
Ekmek sıcak, Allah güzel, sen iyi*

Şiirin önceki bölümünde şairin “ilk oruçla süsleniyor kızım aynada” deyişinde, eve dönen babanın da kendisi olduğunu anlarız. “Ekmek sıcak, Allah güzel, sen iyi / Bu hızla aksın e-beş trafiği” dizeleri e-beşteki akışı sağlayan ilkelerin ekmek ve Allah’tan uzak olduğunu çağırıştırır. Şair otomobilin içinden dua etmektedir.

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur: “Bir bineğe binmiş olan yürüyene, yürüyen oturana, sayıca az olan çok olana selam verir.”

Eğer çok olan az olana selam verseydi, bir azınlığın kalabalık tarafından hürmet görmesi sonucu doğabilirdi. Bu azınlığın vasıfları da zenginlik, muktedir olma gibi vasıflar olabilirdi ki bu da kulları Allah’ın adıyla birbirine yaklaştırmayı amaçlayan selamın adabına aykırı olurdu. Selam kullar arasında alt-üst ilişkisinin bir ifadesi olurdu. Yine binek sahibi olma da bir

rütbe veya zenginlik işareti olabileceğinden, binekli olandan bineksiz olana selam vermesi istenmiştir. Hadiste eylem halinde olanın, daha kısıtlı bir eylem içinde olana selam vermesi isteniyor. Bineksizin binekliye, oturanın yürüyene göre hareketliliği daha azdır. Peki bir iktidar imgesine dönüşmüş otomobille Müslümanları eşit ve kul olarak yüz yüze getiren selam adabını gerçekleştirmek mümkün müdür? Türk şiiri hayatiyetini bu adapla halka verdiği selama borçludur. Peki, bu selam otomobilin içinden verilebilir mi? Şiirin bize sağladığı imkanların çeşitliliği düşünülüğünde bu soruya kesin bir şekilde olumsuz cevap vermek o kadar kolay değil.

Modern nesnelere şiirimizde ağırlıklı olarak modern hayatı eleştirmenin ya da gerçekliği tespit etmenin bir aracı olmuştur. Enis Batur'un Burlington çoraplardan, Edinborg porseleninden, PX'ten alınma iç çamaşırlarından, Danimarka peynirinden bahsettiği Aynada şiirinden aldığım aşağıdaki mısraları ancak Türk şiirinden bir sapma olarak okuyabiliriz.

... Şoförüm Bentley'in camlarını
Temizliyor şimdi, şiirlerim Udines'e de ve
Buenos Aires'de yayımlandığımda, yayıncım
 demişti ki: "Bu yıl sizin hakkınızdı zaten,
Prix internationale des Critiques

• Otomobilin kapsamlı bir incelemesi için Peter Freund ve George Martin'in birlikte yazdığı Otomobilin Ekolojisi kitabına, İbrahim Alaeddin Gövsa ve Dr. Ziya Ahmed Kaya'nın metinleri için M. Kayahan Özgül'ün *Seke Seke Ben Geldim* kitabının ikinci cildine, Papa'nın Lamborghinisi için Hürriyet gazetesinin 15 Kasım 2017 tarihli haberine bakılabilir.